

Opponensi vélemény

Bándi Gyula: A fenntarthatóság értelmezésének egyes jogi szempontjai c. MTA doktori értekezéséről

Bándi Gyula értekezése annyiban hiánypótló mű, hogy a fenntarthatóságot és a fenntartható fejlődést a maga teljességében – ide értve annak jogi relevanciáit is – átfogóan a maga komplexitásában dolgozza fel. Az első ilyen átfogó feldolgozási kísérlet Magyarországon Bándi Gyulának ez a munkája, amiről az opponens azt állítja a munka elolvasását követően, hogy a kísérlet alapvetően sikeres. A bevezető gondolatokat követően, ahol a szerző ismerteti művének rendszerét, egyes tartalmi kérdéseit, valamint azokat az intézményeket, amelyekre a kutatása kiterjedt, az érdemi részt két részre bontja. Az „A” részben hat fejezet a fenntarthatóság és a jog összefüggéseinek a kérdéskörét tárgyalja, ahol az első fejezet a fenntartható fejlődés tartalmát, jelentését lehetőségeit és korlátait, a második a fenntarthatóságot érintő, valamint azzal összefüggésbe hozható nem konzisztens joganyagot mutatja be. A fenntarthatósággal és a vele összefüggő rezilienciával foglalkozik a harmadik fejezet, míg a negyedik az etikai kérdéseket tárgyalja, az ötödik pedig a fenntarthatóság jogi és politikai érintkezési, kapcsolódási kérdéseiről szól. A szerző eme „A” rész zárófejezeteként a fenntarthatóság jogáról szóló jogtudományi nézeteket ismerteti. Míg az „A” rész a fenntarthatóságot és a reá vonatkozó jogot a maga globális összefüggésében mutatja be, addig a „B” részben a fenntarthatóságnak egyes részterületeit a reájuk vonatkozó egyes jogterületekkel összhangban vizsgálja. Itt négy témakört vizsgál a szerző négy fejezetben elhelyezve, melyek közül az első a környezethez való jog – aminek a kiemelése azért volt lényeges, mert ahogy a szerző utal rá, a fenntarthatóság és annak joga eme entitáson keresztül ragadható meg a legkézzelfoghatóbban. Ezt követi a szubszidiaritás, az elővigyázatosság és az integráció elve egy-egy fejezetben, amely intézményeknek a gyökerei visszanyúlnak az „A” részbe. Mindezt a szerző helytállóan mutatja be, ezért eme összefüggés-rendszer -- amely végig fut az értekezésen – a szerző munkáját társadalom-, és jogelméleti jellegűvé teszi. Az értekezést mind az „A”, mind a „B” részre kiterjedő konklúzió zárja. Mindezt követi az igen gazdag forrás-irodalom felsorolása, ami az értekezésben feldolgozásra került.

Ezek után rátérve az érdemi kérdésekre, a szerző a fenntartható fejlődés fogalmát, és tartalmát határolja körül, utalva arra, hogy az ember-, illetve társadalom-centrikusan a föld eltartó képességével függ össze a fejlődés fenntarthatósága. Ha ez a fejlődés a föld eltartó képességét meghaladja, akkor az fenntarthatatlan. A fejlődés ugyanis akkor fenntartható – állítja helyesen a szerző, ha segít megőrizni és fenntartani az ökológiai rendszerek további működését és fenntarthatatlan, ha másként tesz. Lehet ugyanis olyan technológiai fejlődés, ami technikailag, technológiailag egy hatalmas előrelépés, de ha ez az ökológiai eltartó épességet meghaladja, fenntarthatatlan. Utal is arra a szerző, hogy e téren a középutas fejlődés a jó megoldás. Minthogy itt az emberről és az emberek szervezett összességét képező társadalomról, annak gazdaságáról, valamint a mind ennek a terrénját képező élő és élettelen természeti és művi környezetéről, továbbá mind ezek kölcsönhatásáról és e tényezők együttesének a környezet ökológiai eltartó képességéről van szó, ezért itt globális kölcsönhatások érvényesülnek. A szerző utal is arra, hogy e globális kölcsönhatások natura-, és szociometriai negatív vagy pozitív pro futuro hatásai előre mennyire láthatók, nehéz megítélni. E hatások jellegétől függ a jogi hozzáállás jellege is. Ezért – miként ezt a szerző helyesen állítja, a környezetvédelem és annak joga az a relatíve biztos pont, amely az értékelés és a megmértetés funkcióját el tudja látni.

A szerző ezzel kapcsolatosan -- bár az értekezésnek egy későbbi részében -- foglalkozik a reziliencia fogalmával, ami egy ökoszisztémának azzal a képességével függ össze, hogy megzavarását túrni képes anélkül, hogy e közben minőségileg új állapotba kerüljön. Hogy

ez a megzavarás által minőségileg keletkező új állapot a társadalomra, a gazdaságra, stb.-re negatív hatása miatt ne következhesen be, ehhez az adott ökoszisztéma felhasználja az ellenőrző, javító, mechanizmusát, mintegy újjá építve önmagát, állítja a disszertáns. Ez a természetben, a növény-, és az állatvilágban önmagától, a saját védekező mechanizmusán keresztül is megvalósul. A társadalom esetében azonban mindehhez külső beavatkozásra van szükség. A társadalmi fenntartható fejlődés biztosítása érdekében az „ellenőrző-javító mechanizmust” a jog és az állami, valamint a nemzetközi közigazgatási szervezet látja el, amit megítélésem szerint helytállóan állít a disszertáns. A reziliencia -- miként ez szakmailag megalapozva kifejti az értekező -- egy olyan dinamikus rendszer az emberi tevékenységhez kötötten, amelyet kifejez az a képesség, hogy miként kezelje a kockázatokat és a zavarásokat, miként reagáljon a bizonytalanságra és a jövőbeli változásra. Ezért az ökoszisztémát, illetve a környezetet, valamint az emberi társadalmat érintő valamely jurisztikus vagy metajurisztikus egyedi vagy közösségi, privát, vagy etatikus cselekvés a jelent és a jövőt érintve milyen kihatást vált majd ki, arra Bándi a szakirodalom alapján négy „kulcsot” jelöl meg. Ezek: a.) a társadalmi ökológiai kockázatok számbavétele; b.) a kockázat-, és a zavarkezelési képesség; c.) a lehetőségek sokoldalú feltárási képessége; d.) produktív válaszok megadására alkalmas tények egymáshoz viszonyítása. Eme „négy kulcs” figyelembe vételével állítja fel a disszertáns a reziliencia alkalmazásának elveit, így az integrációt, a szubszidiaritást, az elővigyázatosságot, a kooperációt, a tervszerűséget és az emberi jogon nyugvó társadalmi részvétet. Eme elvek tartalmát és funkcióját a szerző a „B” rész második felében, mindegyiknek külön fejezetet szentelve részletesen fejti ki. Ezzel egyúttal választ ad azokra a pro futuro megválaszolandó negatív vagy pozitív tartalmú hatások megközelíthető bemérésére, amelyekről fentebb már említést tettem.

Bándi Gyula szükségszerűen kitér a fenntarthatóság etikai –erkölcsi hátterére is, ami alapvető fontosságú, mivel az ember – különösen ha egocentrikus -- a környezetet hajlamos csak saját telhetetlen túlfogyasztási ösztönei alapján kifosztani és túlfogyasztó-kidobó szemléletével tönkre tenni, mit sem törődve a jelen felmenő-, és jövő generációinak az érdekeivel. Ebből a szempontból szerintem helyesen tartja nagy jelentőségűnek Bándi a természetjogot, amely a jog erkölcs-etikai fundamentuma. Ezen az alapon sorolja fel és értékeli a katolikus egyház a környezetvédelemhez fűződő pozitív hozzáállását, amely vizsgálatot azonban nemcsak a magyar történelmi egyházak, hanem az ortodoxia, iszlám és hindu vallás tekintetében is meg lehetett volna tenni. Az egyházak, ill. a különböző vallási intézmények ugyanis jelentősen befolyásolni tudják az erkölcsi és a jogi tudatot ami a fenntarthatóság követelménye szempontjából alapvető fontosságú lenne a földkerekség más részein is. Ilyen szempontból neuralgikus terület pl. Kína, India, az arab államok, ezéért nem mindegy, hogy az ottani hindu, muszlim és más vallások minként vélekednek a környezetről, annak védelméről és a fenntartható fejlődésről. Kérdéses, hogy betartják-e a mostani hatalmas fejlődésük során a fenntarthatóság korlátait és erre ösztönzik őket a vallásaik valamint erkölcs-etikai normáik?

A szerző helytálló logikát és rendszerelvet követve ez után rátér a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos politikák és jogi kérdések vizsgálatára. Bándi azonban mindjárt az európai politikával és a joggal kezdi. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy hiányozna valami, vagyis az ennél tágabb nemzetközi politika és a nemzetközi jog. Ezekről a szerző az értekezés elején beszél, elemezve a Riói Konferencia és a Rio+20, valamint a fenntartható fejlődést és az üvegháztartással, a légkör felmelegedésével kapcsolatos konferenciákat és nemzetközi egyezményeket, amelyeken -- bátran és helytállóan kimondja -- hogy „rossz kompromisszumok” születtek. A Riói Konferencián ugyanis a szakértői jelentés a fenntarthatóság jogi alapelveinek a megfogalmazásán túl nem jutott. Mint mondja, ezek az elvek nem voltak mások, mint az ENSZ Alapokmányának e területre történt adaptációja. Ami eme jogi alapelvek közül konkrétan ide és elsősorban csak ide vonatkoznak, Bándi

felsorolásából kiemelve, megítélésem szerint a következők: a generációkra figyelés, a természeti erőforrások feletti nemzeti szuverenitás, a környezeti kármegelőzés, az elővigyázatosság, az együttműködés elve nacionális és internacionális viszonylatban, az emberiség közös örökségének a fenntartása és a leglényegesebb a környezeti hatásvizsgálaton alapuló döntéshozatal. Bándi bátran kimondja, hogy ezek az elvek lényegében „lex imperfecta” jellegűek, mert azok betartását jogilag számon kérni nem lehet. Hogy ezek az elvek mennyire nem jelentettek semmit a jogalkalmazás számára, mutatta az is, hogy a Bős-Nagymaros ügyben a fenntartható fejlődés betartásának kötelező normakénti vizsgálata nem került szóba. Megjegyezném továbbá, hogy a Riói Konferencián megszületett egyezményrel kapcsolatosan az USA-nak fenntartásai voltak és vonakodott aláírni a megállapodást, mivel úgy vélte, hogy az esőerdők fakitermelésének a betiltása a dél-amerikai államok gazdaságát lehetetlenítené el. Ezen túlmenően pedig a széndioxid-kibocsátási kvótákat meghatározó egyezmények lehetővé tették az un. kvóta-kereskedelmet, amely teljesen felpuhította a széndioxid-kibocsátást korlátozó egyezményt. Nem ártott volna, ha ezeket is megállapításának nyomatékaként beírta volna a szerző az értekezés e kérdést tárgyaló részébe.

Az értekezésben a szerző a fenntartható fejlődés joga kialakulásának a végigvezetésénél jelentős állomásként utal az EU megbízásából 2000-ben a fenntarthatóság jogáról írt görög előtanulmányra, amely 12 alapelvet rögzített. Bándi ezeket felsorolja. Én ezek közül lényegesnek a környezetvédelmi közrendet, a fenntarthatósági és az eltartó-képességi elvet, a megzavart ökoszisztéma helyreállítására irányuló kötelezést, a természet esztétikai és közös örökségi értéknek deklarálását, az érzékeny ökoszisztéma gyengéd fejlesztését, valamint a környezeti tudatosságra nevelést tartom. Ez utóbbihoz sorolja a görög szerző a fenntarthatóság jogának a megteremtését és erkölcsi tartalommal jobban átítatott rendszer kialakítását, ahol visszaköszönnek Bándinak már bemutatott erkölcs-etikai nézetei. A továbbiakba Bándi kimutatja, hogy mindezt továbbfejlesztették azok az elvek, amelyeket a Nemzetközi Jogi Társaság Új-Delhiben megfogalmazott. A szerző utal arra, hogy ezekben az elvekben már megfogalmazásra kerül, miszerint az államok kötelesek a természeti erőforrások fenntartható használatára, a generációk közötti méltányosságra, a környezetért fennálló felelősség kiterjesztésére, valamint a környezeti károkkal kapcsolatos elszámolásra ügyelni. Végezetül a nemzetközi környezeti jog fejlődésével kapcsolatosan a szerző utal az UCN Kódex-tervezetre, mely a környezetről és a környezet fenntartható fejlődéséről a reziliencia aspektusa alapján szól. Sajnos azonban – miként erre Bándi is utal – mind ez csak elvi deklaráció a szankció nélküli „lex imperfecta” miatt.

Kissé eltérve Bándi rendszerétől, most térek rá az értekezés V. részére, amely a fenntartható fejlődésről szóló EU politikát és EU-jogot tárgyalja. Közbevetőleg jegyzem csupán meg, hogy az értekezés rendszerétől csak annyiban tértem el, hogy a szerző a fenntartható fejlődés politikájának és jogának a kialakulási csomópontjait a fogalmi tisztázást követően mutatja be. Én minderre az opponensi véleményemben összevontan, az intézmény jelen tárgyalásánál reagálok.

Visszatérve a fenntartható fejlődés európai politikájára és jogára, a disszertáns a következtetés-levonásokat megelőzően öt kérdéskört tárgyal meg: Közülük az első a környezetvédelmi akció-programok és alapok bemutatása. A szerző az 1972. évi Párisi Csúccsal indít, bár itt környezetvédelemről és fenntartható fejlődésről még érdemben nincsen szó. Erre – miként a szerző is utal – 1973-ban az első környezetvédelmi akcióprogramban került sor, amelyet azóta öt követett. Bándi az akció-programok tartalmát az értekezésben részletesen bemutatja. Ebből kiemeli, hogy a növekedést össze kell egyeztetni a természet megőrzésével, valamint a kármegelőzés és az integráció előtérbe helyezésével. A program a megelőzéssel összhangban azokra az anyagokra és tevékenységekre koncentrál, amelyek pusztítják a természeti erőforrásokat vagy másképpen károsítják a környezetet. Itt utal a szerző a veszélyes hulladékokra, kiemelve, hogy a hogy e feladatok megvalósítása tagállami

hatáskörbe tartozik és az EU csak akkor lép közbe, ha a tagállamok a problémáikat nem tudják megoldani. Ez a szubszidiaritás elve. Az akció-program 2007. évi felülvizsgálatát követő 2010.évi SOER-jelentést a szerző szintén részletesen ismerteti, amely ismertetésből kiemelném az egyre fogyatkozó erőforrásokkal való takarékos, egyúttal azonban hatékony erőforrás-felhasználás szükségességét, valamint annak a kimondását, hogy a környezet-terhelés enyhítése és a környezet-, és éghajlat-politikai célok csak úgy valósíthatók meg, ha a környezetvédelmi megfontolások mindenütt érvényre jutnak. Második témakörként a szerző a fenntartható fejlődésnek az elsődleges jogban történő megjelenésével foglalkozik azzal összefüggésben, hogy a Maastrichti Szerződést követően beemelésre került a Római Szerződésbe VII. címként a környezet megóvásának a fontossága. A szerző azonban helyesen érzékelteti azt a problémát, hogy sem a R.SZ. preambuluma, sem a VII. cím nem tartalmazza a fenntarthatóságot és a preambulum továbbra is csak a gazdasági fejlődés fontosságáról szól. Felveti a szerző, hogy a Maastrichti Szerződés a környezeti jogalkotással kapcsolatos szabályokat megváltoztatta, azonban adós maradt annak megválaszolásával, hogy milyen módon. A szerző részéről itt a kritikai értékelés elmaradt. A disszertáns a továbbiakban kiemeli az EU alapjogát képező Liszaboni Szerződést, amely már kifejezetten deklarálja, hogy a föld a fenntartható fejlődésért a környezet minőségének magas fokú védelmén keresztül munkálkodik az EU. Ugyanakkor azonban Bándi helytálló megállapítása szerint mindezt az EU Működését meghatározó Szerződés (EUMSZ), mivel ez a gazdaságot és annak működését helyezi előtérbe, háttérbe helyezve a környezetvédelmet.

Harmadik témakörként az értekező a fenntarthatósági és a növekedési stratégiákat mutatja be. Itt elemzi a Cardiffi és a Göteborgi Csúcson történeteket. Ennek során utal arra, hogy Göteborgban fogalmazódott meg a az EU fenntartható fejlődésének átfogó tartalmi és stratégiai megfogalmazása, amely a gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi dimenziót fog át. A továbbiakban a szerző a fenntartható fejlődési akcióprogramok felülvizsgálatának a sorozatával, valamint a Liszaboni Stratégia részletes analízisével foglalkozik., rámutatva, hogy központi kérdéssé a klímaváltozás és az energiaforrásokkal történő takarékos felhasználás vált.

Ötödik témakör e fejezetben a fenntarthatóság sokoldalúságának a gyakorlat vetületében történő bemutatása, amellyel összefüggésben a szerző a hatásvizsgálattal, az energia és a környezet összefüggésével, a közbeszerzéssel a fejlődő országokkal való együttműködéssel foglalkozik. Ezt követően a szerző egy igen alapos következtetést tesz, amelynek lényege, hogy túlnyomóan csak deklarációk születtek, amelyek tele vannak ellentmondásokkal. A fenntartható fejlődést a politika még mindig nem veszi komolyan, állapítja meg helytállóan az értekező. Magam is látom, hogy igen erős az olyan nézet, miszerint a klímaváltozást nem a környezet-, és a légszennyezés okozza, hanem a légkör-felmelegedés egy periodikus mozgása a természetnek. Túlnyomóan csak jogi elvek, konkrét szabályok viszont alig vannak és azok is kijátszhatók. Mind ezt Bándi, ha nem is túlarsogva, de kimondja.

Az értekezésnek az „A” részét képező zárófejezetben a szerző a fenntarthatóságról szóló jogtudományi nézeteket mutatja be. E nézetek hatására a szerző szerint a fenntartható fejlődés első megjelenésére nemzetközi szinten és a nemzetközi jogban történt meg, amely behatolt a szerződési (kötelmi) jogba, azonban csak általános és meglehetősen pontatlan jelleggel. Bándi itt szól arról is, hogy egyes szerzők szerint a jog nem alkalmas a fenntartható fejlődés és a más, forrásban lévő jelenségek kezelésére. Erre viszont a disszertáns reagálása nem eléggé egyértelmű, bár hermenautikailag a szövegösszefüggésből az tűnik ki, hogy eme állásponttal nem ért egyet.

Igen lényeges és jó fejtegetésnek tartom a zárófejezet második részében az irányelvek elemzését, amelyek a környezeti hatásvizsgálattal függnek össze Ennek kapcsán a környezetjogi fogalmak tisztázásával foglalkozik, utalva arra, hogy hogy nem szükséges túl precíz, egzakt fogalmakat alkotni. Elég ha a közmegegyezés szerint a szóhasználat

eredményhez vezet. A szerzőnek ezt a nézetét részben vitatom. A fogalomjelentésnek egyértelműnek kell lenni. A túl-precizizozást azonban én is ellenzem, mert megnehezíti a jogalkalmazást. Bándi szerint a fenntarthatóságra nem lehet egységes, egyértelmű fogalmat megalkotni, mivel a fenntarthatóság egy olyan szlogen, amit gyakran használnak tényleges tartalom nélkül, „tudva, hogy reálisan nem számon kérhető”. Éppen ez a tény indokolja a fenntarthatóság fogalmának jogászai szempontból egyértelmű meghatározását. Vitatom a szerzőnek azt a nézetét, hogy „a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés nem teszi lehetővé konzisztens rendszer felállítását”. Statikailag tényleg nem, dinamikussága vetületében azonban igen. Mindezek után a szerző a fenntarthatóság magyarországi lehetséges jogi kereteit summázza, kettébontva belső és külső integrációra. A külső integráció követelménye, hogy a szabályozás minél nagyobb számú környezeti elemre térjen ki, míg a belső integrációé, hogy a gazdasági és a környezeti szabályok egymással összhangban álljanak, nem kioltva, hanem egymást erősítve.

Áttérve az értekezés „B” részére, a fenntarthatóságot az egyes jogterületeken történő érvényesülése szempontjából, valamint annak a szemszögéből vizsgálja a szerző, hogy a fenntarthatóság minként kerül szabályozásra az egyes jogterületeken és hogy ezek a szabályok miként érvényesülnek a gyakorlatban. A szerző az egészséges környezethez való jogot először nemzetközi jogi szempontból vizsgálja és először erkölcsi kategóriaként a természetjogból, majd tételes-jogilag az ENSZ emberjogi alapokmányából vezeti le. Ebben a kontextusban a szerző egy hármass kapcsolattrendszert állít fel, amelyben kimutatja, hogy a fejlődés fenntartható módon történő megvalósulása egyben emberjogi megvalósulását is jelenti, csak ebben az esetben egészséges a környezet, amihez minden embernek joga van. Eme elvi kiindulás után a környezethez való jogra konkretizálja az elemzést az ENSZ, az egyes államok és a jogosult természetes személyek vonatkozásában, mindezt vizsgálva a nemzetközi jog különböző forrásaiban. Ennek során a szerző arra a következtetésre jut, hogy „kis lépésekben kerül be a nemzetközi jogi dokumentumokba a fenntartható fejlődéssel összefüggésben a környezetvédelem”. E tekintetben latens módon helytálló kritikával utal arra, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos nemzetközi jogi dokumentumok, így a Stockholmi és a Riói Egyezségokmány legnagyobb hiánya, hogy egyiknek sincs kötelező ereje. A szankció-hiányosságnak ez a kritikája végig vonul az egész disszertáción.

A szerző ezek után a környezethez való jog európa-jogi vetületeit vizsgálva kimutatja, hogy az Emberi Jogok Európai Konvenciója a környezetvédelemről konkrét formában nem tesz említést, ugyanakkor az Emberi Jogok Európai Bizottsága (EBESZ) konkrét ügyekben (reptér szomszédságában élők) kimondja, hogy a lakók életminőségi érdekeit figyelembe kell venni. Ugyanis az Emberi jogok Európai Bíróságnak a magán-, valamint a családi élet tiszteletben tartásához való joggal, valamint az élethez és az egészséghez való jog tiszteletben tartásával összefüggő ítéletei kihatnak a környezetvédelemre is. Az Emberjogi Bíróság álláspontja ugyanis ma más alapelveként rögzíti, hogy az alapvető jogok és a környezet minősége között kapcsolat áll fenn, szögezi le szerintem helytállóan Bándi.

Ezt követően a 4. pontban a fenntarthatóság magyar jogi helyzetét elemezve a környezetvédelmi törvény a környezet óvásával kapcsolatos alkotmánybírási határozatok, valamint az új Alaptörvény vetületében arra a megállapításra jut, hogy a környezethez való jog Magyarországon önállósodott és önmagában is megjelenő alkotmányos alapjog. Még jobban kimutatható lett volna e helytálló tétel, ha a szerző még a természetvédelmi, a levegő-, és a vízvédelmi stb. törvényt is felemlíti. Ezek együtt ugyanis kódex-szerűen lefedik a tágabb értelmű környezetvédelmi jogot. Amelyek mindegyike kihat a testi-, és a lelki egészségre, valamint ennek feltételét képező egészséges környezethez irányuló emberi alkotmányos alapjogra.

E fejezet utolsó pontja az előző négy pont alapján a szerző által megállapított összegezést tartalmazza. Hiányossággként állapítja meg, hogy az Emberi Jogok Katalógusa nem

tartalmazza az egészséges környezethez való jogot, a gazdasági célok háttérbe szorítják a környezetvédelmet, holott ennek fontosságát ki kellene mondani, mivel a környezetvédelem integrált szemléletet kíván. Ma ugyanis a környezeti károk pedig az emberek sokaságának az jogait csorbitják. Ugyanakkor arról is szól a szerző, hogy a környezeti jog tartalma nem terjeszthető ki az ésszerű határokon túl, a környezeti jog kötelezett oldala pedig széleskörű internacionális és nemzeti, továbbá intézményi és emberi felelősséggel párosul. Ennek jegyében mindenki köteles – állapítja meg Bándi – a levegő, a víz, a talaj tisztaságát, az életközösségeket, egy szóval a környezetet óvni. Megjegyzem, itt az újszerű elemek mellett keverednek olyan ismétlődő átfedések, amelyekről már az „A” részben szó esett.

Az ezt követő további három fejezet a fenntarthatóság legfontosabb elveivel foglalkozik. Itt határozza meg ezeknek pontosabb tartalmát a szerző. A szubszidiaritási elven a környezet fenntartásával kapcsolatos társadalmi funkciók és a felelősség megosztását jelenti a különböző jogalanyok között. Az elővigyázatossági elv célja a környezeti kockázatok minimalizálása. Ennek érdekében „most cselekedni a környezet érdekében, nem megvárva amikor a tudományos eredmények ismertté válna”. Én ezt a nézetet ráérzés-szerűnek, emocionálisnak és ezért kockázatosnak ítélem. Az integráció a fenntartható fejlődésnek és a környezetvédelemnek valamint az egészség-védelemnek az integrálását jelenti az EU. egyéb politikájába, amely egy állandó folyamatot kell, hogy jelentsen, állítja a szerző. Itt is némi átfedés tapasztalható, mert az elvekről az „A” részben szintén különböző helyeken szó esett, bár tartalmuk ott tisztázva nem lett.

Az értekezés „A” és „B” részében tárgyaltak alapján a szerző öt pontban foglalja össze a következtetéseit, melyek szerint: a) a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés együtt kezelendő; b.) a fenntarthatóság a kiinduló alap; c.) a nemzedékek közötti méltányosság; d.) a fenntartható fejlődés szoros kapcsolata a környezeti joggal; e.) a fenntarthatóság nélkülözi a konkrét jogi fogalmakat.

Mindezek alapján összegezésként előadom, hogy a mű teljesen újszerű látásmóddal és helytállóan ragadja meg jogászai szempontból a fenntartható fejlődés mibenlétét. A fenntartható fejlődésnek a jogi szabályozással és a jogalkalmazással összefüggő releváns jegyeit jól ragadja meg, kimutatva, hogy speciális elkülönített jogintézmény-kialakításról itt nem lehet szó, hanem több terület szabályait szükséges ezen a területen alkalmazni rugalmasan, aszerint, hogy mire van éppen szükség. Pozitív az is, hogy kimutatja, hogy közülük is a leglényegesebb a környezetvédelem. Imponáló az értekezésben, hogy az egyes jogágakat „körsugaras” jelleggel összpontosítja a fenntarthatóságra. Ez teszi indokolttá, hogy a fenntarthatóságnak egyértelmű jogilag használatos fogalma legyen. Igen lényegesnek tartom, hogy kimondja a szerző, hogy a fejlődés csak akkor fenntartható, ha a korlátait figyelembe veszik és ennek érvényesítésére használja fel ma jog az eszközeit, szankciórendszerét. A szerző az ide vonatkozó nagy mennyiségű bel-, és külföldi szakirodalmat széleskörűen feldolgozta és szinte jogelméleti absztrakcióval dolgozta fel ezt az átfogó témát teljesen újszerű megközelítéssel, egy új kategóriát, a relizenciát is beiktatva. Ezzel a fenntartható fejlődés „jogi alaptanát” jelentős mértékben gazdagította, aminek a jogalkotáson kívül az e területen jelentkező jogi praxisban is igen lényeges kihatása lehet. E jogterületnek eme jogelméleti-jogfilozófiai jellegű feldolgozásának az árnyoldala bizonyos elvontság. A szerző a megfelelő helyekre életszerű esetek beillesztésével ezt az elvontságot csökkenthette volna. Ugyanakkor pozitív és igen újszerű és helytálló, hogy eredeti szövegeket keretbe helyezve kiemeli. Pozitív a jogintézmények fejlődéstörténeti csomópontjainak a bemutatása és a kritikai, de tárgyilagos értékelés, ahol az előbbi kissé erőteljesebb is lehetett volna, főleg az EU vonatkozásában. Némileg eltúlzottnak tartom viszont a katolikus egyház környezetvédelemmel kapcsolatos általam is dicséretes környezetvédelmi és fenntarthatósági felfogásának túldimenzionálását. E túldimenzionálás mérséklődött, sőt el is tűnt volna, ha a többi reform-keresztyény/keresztény és ortodox egyházak, valamint más vallások e témát

érintő felfogásával összehasonlítja, abból a szempontból, hogy mit hirdetnek a fenntarthatóság és a környezetvédelem terén és mindennek milyen társadalmi kihatása van. Végezetül megjegyzem, hogy a jelzett ismétlődések egy konzisztensebb rendszer alkalmazásával, mint pl. az értekezésnek „A” és „B” részre történő szétbontása nélkül elkerülhető lett volna. Ám ez az értekezés tartalmi színvonalát nem befolyásolta.

Mindezek figyelembevételével a pozitívumok messze nagyobb súlyt nyomnak a fenntarthatóság-környezeti jogtudomány mérlegén, aminek egyértelmű jobbra billenése okán a nyilvános vita kitűzését és az értekezés elfogadást, illetve a az MTA. Doktori cím odaítélésére irányuló javaslatnak a Doktori Tanács felé történő megtételét indítványozom a Tisztelt Bíráló Bizottságnak.

Miskolc, 2014. február 4.

Prugberger Tamás, D.Sc.